

دانشگاه پژوهی (IR)؛ ضرورتی مغفول مانده در راستای تقویت همکاری‌های دانشگاه و صنعت

علی اکبر امین بیدختی*   مریم زارع**   محمدعلی نعمتی*

* استادیار، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه سمنان
** کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه سمنان

zare9006@gmail.com

rnemati@gmail.com

a.aminbeidokhti@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۱/۱۰

تاریخ دریافت: ۸۹/۰۸/۱۵

چکیده: امروزه با توجه به روند شتابان افزایش هزینه‌های آموزش عالی و کیفیت آن و کاهش حمایت‌های دولتی از دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در سراسر جهان از یک سو و شتاب‌گیری پیشرفت تکنولوژی و گسترش نیاز سیستم اقتصادی به دانش علمی از سوی دیگر، سیستم آکادمیک به صنعت دانش تبدیل شده است. افزایش بهره‌وری در دانشگاه‌ها تابع فرایند تحقیق و توسعه است که در مبانی نظری، دانشگاه پژوهی نامیده می‌شود. در دهه‌های اخیر، مهمترین مسأله اقتصاد ایران پایین بودن سرمایه‌گذاری در توسعه دانش و بهره‌وری آن است. دانشگاه‌های ایران مطلوب است خود یادگیرنده و دانش‌محور شوند. دانشگاه پژوهی مناسبترین مسیر دستیابی دانشگاه‌های کشور به این هدف است. واحد دانشگاه پژوهی در اغلب دانشگاه‌های معتبر جهان، به منظور تقویت همکاری‌های دانشگاه و صنعت، پیدایش و نضج یافته است؛ در حالیکه در دانشگاه‌های کشور، امری مغفول مانده است. در این پژوهش تلاش می‌شود ضمن تبیین مفهوم دانشگاه پژوهی، الزامات تحقق آن از طریق مطالعه مبانی نظری تحقیق شناسایی شود و سپس از طریق روش دلفی نظرات متخصصان، محققان و خبرگان این حوزه در رابطه با الزامات شناسایی شده فوق مورد بررسی قرار گیرد.

کلید واژه: آموزش عالی، دانشگاه، صنعت، دانشگاه پژوهی، الزامات درون و برون دانشگاهی.

مقدمه

اقتصاد مبتنی بر دانش به سیستم اقتصادی اطلاق می‌شود که ساختار و کارکردش به طور مستقیم بر تولید، توزیع، ترویج و بهره‌برداری از دانش جدید متکی است [۱۱]. در اقتصاد جهانی دانش، شرط حیات و بالندگی یک سیستم اقتصادی تبدیل شدن به اقتصاد مبتنی بر دانش است.

این در حالی است که به نظر می‌رسد در ایران تنها در چند سال اخیر به تکنولوژی‌های کلیدی جدید توجه شده است. کشور ما تنها نظاره‌گر جهانی شدن است و برای ادغام در اقتصاد جهانی تلاش فوق‌العاده‌ای انجام نداده است؛ فعالیت‌های توسعه دانش جدید (تولید، توزیع، تبدیل و ترویج دانش) نیز از بهره‌وری (مجموعه کارایی و اثربخشی) مناسب برخوردار نیستند. بنابراین اقتصاد ایران مانند بسیاری از کشورهای دیگر هنوز وارد فاز اقتصاد جهانی دانش نشده است و برای تبدیل شدن به اقتصاد مبتنی بر دانش راه بسیار طولانی در پیش‌رو دارد [۳]. بیشتر فعالیت‌های توسعه دانش

به طور کلی، امروزه نهادهای دانشگاه و صنعت در زمینه خلق و توسعه دانش و تکنولوژی، در ضمن حفظ استقلال خویش، وارد قلمروهای یکدیگر شده و میان آن دو همپوشانی مأموریت‌ها و کارکردها بوجود آمده و مرزهای سنتی این نهادها در هم آمیخته است. دانشگاه‌ها علاوه بر کارکردهای آموزش و پژوهش، کارآفرینی و نوآوری تکنولوژیک را نیز در رأس مأموریت‌های خویش قرار داده است. از دیگر سو، ظهور و توسعه تکنولوژی‌های کلیدی (تکنولوژی اطلاعات، بیوتکنولوژی، نانو تکنولوژی و تکنولوژی فکری)، گسترش فعالیت‌های توسعه دانش و مبتنی بر دانش و جهانی شدن فراگیر، در تعامل با یکدیگر موجب تغییر پارادایم‌های اقتصادی و اجتماعی و ظهور فاز جدیدی از توسعه شده‌اند که اصطلاحاً اقتصاد دانش نامیده می‌شود [۹]. کشورهای صنعتی سابق بیش از کشورهای دیگر در حال تحکیم پایه‌های خود به عنوان اقتصاد مبتنی بر دانش در این فاز توسعه هستند. طبق تعریف،

متعدد در حوزه IR در سطوح بین‌المللی، در دانشگاه‌های کشور بسیار اندکی از این تحقیقات یافت شده است.

در سطح بین‌المللی اولسن [۱۲]، واحد دانشگاه پژوهی را به منزله منبع «تولید داده» و ارتباط دهنده داده با زمینه‌های درونی و بیرونی دانشگاه و تبدیلیشان به اطلاعات معنی‌دار جهت برنامه‌ریزی و مدیریت راهبردی دانشگاه با رویکرد سیستمی در نظر می‌گیرد که از این طریق دانشگاه‌ها بتوانند خود را به صورت فراکنشی^۳ با محیط متغیر همراه سازند و آینده را شکل دهند. ولکویین [۱۵]، دانشگاه پژوهی را شامل مجموعه فعالیت‌های پژوهشی در نظر می‌گیرد که مجموعه اطلاعاتی را به منظور حمایت از فرآیندهای سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی فراهم می‌کند که این امر تقویت‌کننده همکاری‌های دانشگاه و صنعت و همچنین درآمدزایی دانشگاه است. ترنزینی [۱۴]، شایستگی‌های لازم جهت ایجاد واحد دانشگاه پژوهی و اثربخشی این واحد در ارتباط با صنعت را به مثابه هوش سازمانی در سه دسته توصیف کرده است: (۱) هوش فنی - تحلیلی، (۲) هوش مسئله‌ای و (۳) هوش مفهومی و زمینه‌ای به شرح زیر:

الف) هوش فنی - تحلیلی در زمینه گردآوری و تحلیل اطلاعات، توسعه شاخص‌ها و نشانگرها، روش شناسی تحقیقات تجربی، شبه تجربی، پیمایشی و کیفی و برنامه‌های نرم افزاری (اما این شایستگی به تنهایی کافی نیست).

ب) هوش مسئله‌ای در دانش به مسائلی نظیر تشخیص منابع، تخصیص منابع، سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و ساختارهای قدرت غیر رسمی (اما این شایستگی نیز به تنهایی کفایت نمی‌کند).

ج) هوش مفهومی - زمینه‌ای در فهم فرهنگ محیط و سازمان، فهم طرف‌های ذینفع و ارزش‌ها و نگرش‌ها که دو شایستگی قبلی از طریق این شایستگی با ویژگی‌های خاص واحد دانشگاه پژوهی دانشگاه متبوع متناسب می‌شوند. این شایستگی‌ها به مثابه الزامات تحقق دانشگاه پژوهی در جهت اثربخشی گزارش‌های واحد دانشگاه پژوهی و کاربرد آن در پیشبرد صنعت توسط ترنزینی مطرح شده است [۱۴].

در دانشگاه‌ها و دیگر مراکز آموزش عالی سازماندهی و اجرا می‌شود. بنابراین بنگاه‌های تجاری موجود نمی‌توانند موتور حرکت اقتصاد ایران به طرف اقتصاد مبتنی بر دانش باشند [۲]. این نیروی محرک را باید در سیستم دانشگاهی جستجو کرد [۱]. دانشگاه‌های ایران باید خود یادگیرنده و مبتنی بر دانش شوند. توسعه دانش نه تنها اساس افزایش بهره‌وری در تولید کالا و خدمات عادی، بلکه اساس افزایش بهره‌وری توسعه خود دانش نیز هست. دانشگاه پژوهی^۱ در دانشگاه‌های کشور بهترین راه برای رسیدن به این هدف است که به عنوان تقویت‌کننده رابطه دانشگاه و صنعت علاوه بر درآمد زایی برای دانشگاه به بهبود بهره‌وری صنعت بیانجامد.

با توجه به اهمیت و ضرورت ایجاد واحد دانشگاه پژوهی^۲، در این پژوهش الزامات تحقق این واحد مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ بدین صورت که ابتدا الزامات از طریق مطالعه گسترده مبانی و پیشینه نظری موضوع شناسایی می‌شود، سپس جهت بومی‌سازی و تأیید این الزامات از طریق روش دلفی دو مرحله‌ای نظرات و دیدگاه‌های متخصصان و صاحب نظرانی که در این حوزه طرح پژوهشی یا مطالعاتی داشته‌اند مورد بررسی قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

ابتدای پیدایش دانشگاه پژوهی به عنوان یک فعالیت ضروری جهت بهره‌وری دانش در دانشگاه‌های کشورهای پیشرفته غربی به سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم برمی‌گردد. اما فرایند اداری آن در دهه ۱۹۶۰ برای پاسخ گویی به برخی خواسته‌ها و نیازهای دولت‌ها از وضعیت دانشگاه‌ها شکل گرفت [۱۲]. از آن زمان به بعد دانشگاه پژوهی کم‌کم رشد کرد و شروع به پیگیری اهداف و مأموریت‌های متنوع و جدیدی شد که در درجه اول نیازها و خواسته‌های مسئولان دانشگاه‌ها در رابطه با برنامه‌ریزی، سیاستگذاری و تصمیم‌گیری را شامل می‌شد. بررسی پیشینه موضوع نشان می‌دهد که اینگونه تحقیقات در دوره‌های رکود مالی، فشارهای اجتماعی و سیاسی، دانشگاه‌ها را نجات داده و در دوره‌های رونق مالی و گشایش اجتماعی و سیاسی، آن‌ها را به سوی مأموریت‌های جدید و توسعه حوزه‌های جدید دانش هدایت کرده است. به طور کلی، علی‌رغم وجود تحقیقات

بدیهی است ایجاد IR صرفاً امری اقتصادی نیست که از طریق اختصاص منابع مالی محقق شود، بلکه همواره مستلزم توسعه زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی است [۱۲]. اعتقاد، باور و حمایت مدیران دانشگاهی از دانشگاه پژوهی به ضرورت ایجاد این واحد، جلب مشارکت حداکثری دانشجویان و دانشگاهیان در امور دانشگاه، توسعه فرهنگ تغییر پذیری، بهبود مستمر و تسهیم دانش و تجربه میان دانشگاهیان از عناصر مداخله گر در ایجاد این واحد می‌باشند.

۲. الزامات مدیریتی

ایجاد اعتقاد و باور در مدیریت ارشد و جلب مشارکت و حمایت آن در اجرای موفقیت آمیز اهداف یا برنامه‌های جدید در سازمان به طور اعم و در دانشگاه به طور اخص از ضروریات اجتناب ناپذیر است. به عبارت دیگر تحقق هر برنامه یا ایجاد واحدی در آن، هر قدر علمی و دقیق، بدون برخورداری از باور و حمایت مدیران ارشد در سازمان، با شکست مواجه خواهد شد [۶، ۱۶].

۳. الزامات ساختاری

از طریق بررسی و تحلیل واحدهای مشابه IR با فعالیت‌های محدود و پراکنده در برخی از دانشگاه‌های کشور، به نظر می‌رسد که بسیاری از راهکارهای ارائه شده در این زمینه سطحی، مقطعی، کوتاه مدت بوده‌اند و به جای بررسی و اصلاح مشکلات بنیادی و ساختاری در بخش‌های مختلف دانشگاه، به مسائل ظاهری و کم اهمیت پرداخته است. بازنگری ساختارهای دانشگاهی، حرکت به سمت بورکراسی حرفه‌ای و ساختارهای نیمه متمرکز، بازنگری، اصلاح و بهینه‌سازی مقررات و آیین نامه‌های داخلی دانشگاه از الزامات ساختاری اساسی تحقق IR است [۹].

۴. الزامات فرآیندی

فرآیندهای معیوب با حداقل بهره‌وری نیز یکی از موانع و محدودیت‌های موجود در مسیر شکل‌گیری IR است. مطلوب است کلیه فرآیندهای آموزشی، پژوهشی، اداری و سازمانی در دانشگاه بازنگری، اصلاح و بهینه‌سازی شود تا بتوان واحد IR را با بهره‌وری بالا در دانشگاه‌ها ایجاد نمود. بنابراین بازنگری و اصلاح فرآیندهای ارزیابی درونی و بیرونی جهت تحقق واحد IR ضروری است.

۵. الزامات مالی و اعتباری

بدون شک تحقق هر برنامه یا هدفی در دانشگاه، نیازمند منابع مالی و اعتباری خاص خود است. به نظر می‌رسد یکی از موانع اساسی پیش روی بسیاری از اهداف و برنامه‌های جدید و اثربخش در دانشگاه‌های کشور، کمبود منابع مالی مورد نیاز

در سطح ملی، انتظاری [۱]، تحقیقی با عنوان "تحقیقات نهادی رهیافتی برای بهبود بهره‌وری توسعه دانش در دانشگاه‌های ایران" انجام داده است. در این تحقیق دانشگاه پژوهی به عنوان عامل پیونددهنده دانشگاه و صنعت و ارتقاددهنده بهره‌وری دانش در دانشگاه معرفی شده و به عومل توسعه‌دهنده دانشگاه پژوهی نیز اشاره شده است. پس از آن، طی نشست پنجاه دوم رؤسای دانشگاه‌ها و مراکز علمی در مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی تاریخچه، مفاهیم، و کارکردهای IR توسط پرویز ساکتی مطرح شد و گزارش این نشست در سال ۱۳۸۴ ارائه شد. در این گزارش به تعریف IR، تاریخچه و دلایل رشد و روند تکاملی آن پرداخته شده است و عوامل فرهنگی، مدیریتی، علمی - حرفه‌ای و ساختاری از عوامل مهم در ایجاد این واحد تلقی شده است. فراستخواه [۳] نیز در یک فصل از کتاب "دانشگاه و آموزش عالی؛ منظرهای جهانی و مسئله‌های ایرانی" به صورت مختصر به بحث درباره مفهوم دانشگاه پژوهی پرداخته است. در این کتاب، تجارب جهانی موفق و فاصله دانشگاه‌های ایران با آن بیان شده است و در خصوص الزامات ایجاد دانشگاه پژوهی اشاراتی شده است. با این وجود تاکنون اقدام جدی در ارتباط با ایجاد، توسعه و نهادینه کردن مفهوم و واحد دانشگاه پژوهی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور صورت نپذیرفته است. با عنایت به کارکردهای حیاتی این واحد به ویژه نقش آن در تقویت همکاری‌های دانشگاه و صنعت، ضرورت راه‌اندازی و توسعه این واحد در دانشگاه‌های کشور بسیار حایز اهمیت به نظر می‌رسد.

الزامات تحقق دانشگاه پژوهی

در راستای ضرورت ایجاد واحد دانشگاه پژوهی به منظور تبدیل دانشگاه‌ها به مؤسسات دانش بنیان و نیاز صنعت به استفاده از این دانش که منتهی به بهبود بهره‌وری صنعت می‌شود، الزامات تحقق این واحد در دو گروه درون و برون دانشگاهی شناسایی شده است که در ذیل به آنان اشاره می‌شود.

الزامات درون دانشگاهی

منظور از الزامات درون دانشگاهی در مطالعه حاضر، عوامل و مؤلفه‌های اساسی مؤثر بر تحقق دانشگاه پژوهی است که در درون دانشگاه‌های کشور مطرح بوده و در ایجاد این واحد به طور قابل ملاحظه‌ای مؤثر می‌باشد.

۱. فرهنگ دانشگاهی

همزمان با ظهور پدیده جهانی شدن، همکاری‌های علمی - بین‌المللی میان دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی جهت کسب تجربیات دانشگاه‌های موفق در ایجاد این واحد ضروری است.

۹. امکانات و تجهیزات

بدون شک، ایجاد و ادامه فعالیت‌های واحد IR و دستیابی به اهداف مورد نظر به دلیل برخورداری از وظایف متعدد و درگیری بخش‌های متعدد دانشگاه، مستلزم تأمین و تدارک امکانات و تجهیزات مختلفی توسط دانشگاه و همچنین ایجاد زیرساخت‌ها و بسترهای مناسبی در سطح جامعه است. تأمین و تدارک تجهیزات و زیرساخت‌های تکنولوژی‌های اطلاعات و ارتباطات، تأمین تجهیزات آزمایشگاهی و کارگاهی، تأمین تجهیزات اداری و سازمانی و توسعه کتابخانه‌ها و سالن‌های مطالعه و نشست‌های علمی در سطوح دانشگاهی و ملی، از اساسی‌ترین الزامات به شمار می‌رود.

الزامات برون دانشگاهی

منظور از الزامات برون دانشگاهی در این مطالعه، عوامل و مؤلفه‌های اساسی مؤثر در تحقق دانشگاه پژوهی در دانشگاه‌های کشور است که در محیط پیرامون (محیط قریب و محیط بعید) دانشگاه‌ها مطرح بوده و فرایند فوق را به طور قابل ملاحظه‌ای تحت تأثیر خویش قرار می‌دهد.

۱. الزامات فرهنگی

چنانچه دینفعان بیرونی باور، نگرش و درک درستی از این واحد نداشته باشند و مطالعات و گزارش‌های IR را واجد اعتبار علمی لازم ندانند، گزارش‌های این واحد مانند بسیاری از پژوهش‌های دیگر دانشگاهی ناکارآمد و بدون استفاده باقی خواهد ماند. اشاعه مدیریت، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری علمی و پژوهش‌محور در جامعه، بهره‌گیری حداکثری از نتایج تحقیقات دانش از الزامات ایجاد این واحد است [۱۰].

۲. الزامات قانونی

از جمله الزامات اساسی تحقق IR، هماهنگی آن با سایر سیاست‌ها، برنامه‌ها و قوانین در کشور است. در نگاهی به برنامه‌های توسعه به صراحت، اهمیت تحقیق و پژوهش اشاعه فرهنگ پژوهشگری و بدنبال آن کاربردی کردن این تحقیقات مشاهده می‌شود که دستیابی به این مهم، زمینه را برای تحقق بسیاری از اهداف پیش‌بینی شده در سند چشم انداز بیست ساله فراهم می‌کند [۴].

۳. اهداف و برنامه‌های بالادستی

تحقق آن برنامه‌ها است. تأمین بودجه و اعتبار مورد نیاز اداره واحد دانشگاه پژوهی، تأمین بودجه و اعتبار طرح‌های پژوهشی مرتبط با دانشگاه پژوهی در دانشگاه از الزامات اولیه برای شکل‌گیری IR است. البته باید توجه داشت که واحد IR از طریق چاپ کتب مختلف، ارائه خدمات مشاوره‌ای، انجام پژوهش‌های مورد نیاز صنعت و اجرای طرح‌های تحقیقاتی خود یک منبع درآمد زا برای دانشگاه به شمار می‌رود با این حال حمایت‌های مالی برای ایجاد این واحد تا زمانی که به مرحله بازدهی برسد ضروری به نظر می‌رسد [۱۵].

۶. الزامات منابع انسانی

امروزه منابع انسانی به عنوان ارزشمندترین دارایی و سرمایه هر سازمانی محسوب می‌شود. این امر در دانشگاه به عنوان یک نهاد فرهنگ ساز و تربیت کننده متخصصان و فرهیختگان جامعه، اهمیت به مراتب بیشتری دارند. در حقیقت منابع انسانی توانمند و متخصص شامل اعضای هیأت علمی و دانشجویان توانمند و متعهد، مدیران و کارشناسان متخصص و با تجربه در دانشگاه ایجاد واحد IR مؤثر بیشترین نقش را ایفا می‌کند [۱۰].

۷. الزامات فناوری ICT

بدون شک امروزه بقا، دوام و تعالی دانشگاه‌هایی که تنها با تولید دانش صرف و ثنوریک به شیوه‌ای سنتی تأکید می‌ورزند، به شدت مورد تهدید است. در عصر اطلاعات و تکنولوژی و با توجه به نقش IR - شامل گردآوری و سازماندهی داده‌ها، پردازش و تحلیل به هنگام داده‌ها، تولید و تفسیر دانش و اطلاعات، تقدیم گزارشات و توصیه‌های سنجیده به هیأت رئیسه و مدیران میانی و اجرایی و سایر مخاطبان درون و برون دانشگاهی - ایجاد و توسعه پایگاه داده و اطلاعات، دسترسی آسان، ارزان و سریع به اینترنت و اینترنت در دانشگاه، جریان سیال دانش و اطلاعات در بخش‌های مختلف دانشگاه از ضروریات تحقق دانشگاه پژوهی است [۹].

۸. الزامات علمی و حرفه ای

از دیگر الزامات برای ایجاد واحد IR الزامات علمی و حرفه‌ای است. امروزه توسعه علمی دانشگاه‌ها منوط به تعاملات اثربخش و مستمر با سایر دانشگاه‌ها، انجمن‌ها و مراکز علمی، تحقیقاتی و تکنولوژی معتبر در سطوح ملی و بین‌المللی و بهره‌گیری از نشست‌های علمی و تخصصی است. جامعه دانشگاهیان به منظور توسعه و تعالی خویش و در نهایت دانشگاه، نیاز به ایجاد واحد دانشگاه پژوهی را احساس می‌کند [۱۷]. در حقیقت

دانشگاه در حوزه تولید و توزیع دانش، بلکه رقابای آن نیز محسوب می‌شوند. همچنین دولت از طریق اجرای سیاست‌های مستقیم و غیر مستقیم خود، علاوه بر سیاست گذاری، حمایت مالی و قانونی و فراهم کردن زیرساخت‌های مورد نیاز توسعه نوآوری و تکنولوژی، به عنوان یک سرمایه گذار خطرپذیر در زمینه خلق و انتشار دانش و تولید کالاها و خدمات نوآورانه نیز ایفای نقش می‌کند و تلاشی مستمر به منظور گسترش تعاملات و کنش‌های متقابل میان دانشگاه و صنعت در دستور کار قرار می‌دهد. دانشگاه‌ها در مسیر بقا، توسعه و تعالی خویش جهت بهبود رابطه دانشگاه و صنعت، ناگزیر از هماهنگی و سازگاری مستمر با تحولات محیط پیچیده، مبهم و متلاطم پیرامون خویش هستند که این امر جز از طریق مدیریت، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری علمی، پژوهش محور و مبتنی بر اطلاعات دقیق، به روز و کارآمد محقق نخواهد گردید. واحد دانشگاه پژوهی بیش از نیم قرن است که در اغلب دانشگاه‌های معتبر جهان با هدف تصمیم‌سازی و انجام پژوهش‌های گسترده به منظور تأمین اطلاعات موردنیاز مدیران دانشگاهی، در راستای ارتقای کیفیت کارکردها، فرآیندها و بروندهای این نهاد تأثیرگذار در جامعه جهت تقویت ارتباط دانشگاه و صنعت ایجاد و توسعه یافته است [۱۵].

در این راستا ولکوین، در دانشگاه‌های مختلف چهار وجه از دانشگاه پژوهی را به عنوان بهبوددهنده اثربخشی دانشگاه‌ها در جهت توسعه رابطه صنعت و دانشگاه به شرح زیر معرفی می‌نماید:

الف. نقش مرجعیت اطلاعاتی: اولین مأموریت واحد دانشگاه پژوهی در یک دانشگاه، بررسی مؤلفه‌های دانشگاه (دانشجویان، اعضای هیأت علمی، منابع فیزیکی و تجهیزات، فرآیندهای تولید، توزیع، تبدیل، ترویج دانش و توسعه‌ی تکنولوژی، محصولات، ستاندها و پیامد، ارزیابی، کنترل، روش‌های مدیریت، تعامل با محیط و غیره) جهت کسب داده‌ها، طراحی و بهره برداری از سیستم اطلاعاتی است. در این نقش دانشگاه پژوهان، آمارهای توصیفی را جمع آوری و دسته بندی و در اختیار پیام گیران مختلف قرار می‌دهند یا در تحقیقات خود استفاده می‌کنند.

ب. نقش تحلیل رهیافت‌ها و سیاست‌های دانشگاهی: در این نقش دانشگاه پژوهان به عنوان تحلیل گر یا مشاور با مدیران دانشگاه کار می‌کنند و از تصمیمات تخصیص بودجه و برنامه ریزی، بازبینی سیاست‌ها، تجدید ساختار

برای ایجاد یک نهاد ملی برای تحقیقات و برنامه‌ریزی آموزش عالی، اهداف و اسناد بالادستی کشور در زمینه سیاستگذاری‌های کلان با رویکردی سیستمی، تقاضا محور و غیرخطی به عنوان هدفی استراتژیک مورد توجه قرار می‌گیرد [۹]. تأکید بر خصوصی‌سازی و افزایش بودجه‌های تحقیقاتی بایستی از طریق سیاستگذاری‌ها و برنامه ریی‌های کلان هماهنگ با سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور از طریق یکپارچگی‌های افقی، عمودی و زمانی توسط مقامات بالادست مورد توجه قرار گیرد.

۴. الزامات اقتصادی

در دهه‌های اخیر، علی‌رغم تأکید خاص بر فرایند پژوهش-محوری و تحقیق و توسعه در سیاستگذاری‌های کلان کشور، در برنامه‌های توسعه اقتصادی دولت، حمایت قابل توجهی از این واحد صورت نگرفته است. این در حالی است که امروزه کشورها به منظور طی طریق فرایند صنعتی شدن، ناگزیر از برخورداری از یک نظام پویا و کارآمد اقتصادی و صنعتی مبتنی بر تحقیق و توسعه هستند. بنابراین از زیر عوامل الزام اقتصادی جهت تحقق IR به عنوان توسعه‌دهنده دانش در دانشگاه‌ها تجاری کردن پژوهش‌ها و تبدیل کردن آموزش عالی به یک صنعت درآمد زا در کشور است.

۵. مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی

در دانشگاه باید از اقدامات صورت گرفته توسط این واحد نظیر تدوین گزارش‌های تحقیقاتی، کتب و مقالات علمی و ارائه خدمات مشاوره‌ای و آموزش‌های ضمن خدمت و همچنین تدوین و اصلاح راهبردها و سیاست‌های دانشگاه به منظور تصمیم‌گیری مدیران دانشگاهی حمایت لازم انجام گیرد [۱۱]. بنابراین واحد IR دارای کارکردهای بسیاری است که به خودی خود در دانشگاه‌های کشور برقرار نخواهد گردید و نیازمند بهره‌گیری مناسب از مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی از طریق یک متولی مشخص و یک برنامه و راهبرد تعریف شده در کشور است.

نقش دانشگاه پژوهی در توسعه همکاری‌های دانشگاه و صنعت (جامعه)

به طور کلی امروزه دانشگاه‌ها به عنوان یک نهاد کارآفرین و تولید و توزیع کننده دانش، نقش راهبری در فرایند توسعه نوآوری و تکنولوژی ایفا کرده اند. بنگاه‌ها در اقتصاد مبتنی بر دانش، علاوه بر ایفای نقش مصرف کنندگی دانش، در فرایند تولید و توزیع آن نیز نقش بسزایی بر عهده می‌گیرند؛ به طوری که در حال حاضر برخی از بنگاه‌ها نه فقط شریک

ویژه بخش صنعت [۱۳]. سرانجام بگشا بر نقش OIR به مثابه واسطه‌ی یادگیری در «دانشگاه یادگیرنده» تأکید کرده است. دارایی اصلی OIR برای این کار چیزی جز «دانش» نیست و با آن و از طریق تعامل با هیأت علمی، به توسعه دانشگاه به صورت یک «نهاد یادگیرنده» کمک می‌کند [۵].

روش پژوهش

در این پژوهش به منظور تأیید الزامات شناسایی شده از طریق بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق، دیدگاه‌های خبرگان، صاحب‌نظران و متخصصان وزارت علوم، تحقیقات و تکنولوژی و مؤسسات پژوهشی وابسته به آن که در این حوزه دارای طرح‌های تحقیقاتی یا مطالعات علمی بوده‌اند، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در این راستا، ۴۰ نفر از خبرگان در سطح کشور شناسایی شده و با روش تمام شماری دیدگاه‌های آنان مورد مطالعه قرار گرفته است که از این تعداد، ۳۱ نفر از خبرگان پرسشنامه‌ها را تکمیل و عودت داده‌اند. ابزار مورد استفاده در این تحقیق پرسشنامه محقق ساخته مشتمل به دو بخش الف و ب مربوط به عوامل درون و برون دانشگاهی بوده که به شکل پرسشنامه نیمه باز تدوین شده است. در هر دو بخش الف و ب پرسشنامه، نمرات پاسخ‌های داده شده مربوط به عوامل فرعی هر عامل اصلی با یکدیگر جمع شده و به عنوان شاخص سنجش آن عامل اصلی از عوامل درون و برون دانشگاهی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

یافته‌های پژوهش

از طریق مطالعه گسترده مبانی نظری و پیشینه تحقیق، ده الزام درون دانشگاهی مؤثر بر تحقق دانشگاه پژوهی شامل: الزامات علمی و حرفه‌ای، الزامات اطلاعاتی، الزامات مدیریتی، الزامات ساختاری، الزامات فرآیندی، الزامات مالی و اعتباری، امکانات و تجهیزات، فرهنگ دانشگاهی، نیروی انسانی متخصص مورد نیاز و اعتقاد و مشارکت دانشگاهیان و شش الزام برون دانشگاهی شامل: الزامات فرهنگی، الزامات سیاسی، الزامات اقتصادی، الزامات قانونی، اهداف و برنامه‌های بالادستی، مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی شناسایی گردید. سپس جهت تأیید و بومی‌سازی این الزامات، روش دلفی دو مرحله‌ای در میان متخصصان حوزه دانشگاه پژوهی انجام شد که پس از اجرای روش دلفی در مرحله نخست، نتایج ذیل حاصل گردید. در این مرحله الزاماتی که بیشتر از ۵۰ درصد

اداری، یا دیگر تغییرات مورد نیاز حمایت می‌کنند. در این وجه دانشگاه پژوهی به نحوی مدیران دانشگاه را آموزش می‌دهد. تحلیل تطبیقی هزینه، تحقیق در رابطه با عقاید و نظرات دانشجویان، مطالعه خدمات دانشجویی، مطالعه در رابطه با عادلانه بودن حقوق و غیره، از وظایف دانشگاه پژوهان به عنوان تحلیل گر سیاست است. به طور کلی تجزیه و تحلیل کلیه رهیافت‌ها و سیاست‌های مدیریتی (سازمانی) و برنامه‌های (درسی، آموزشی، توسعه ای) دانشگاهی در این نقش گنجانده می‌شود.

ج. نقش عیب‌یابی و راه‌حلیابی: نقش سوم دانشگاه پژوهان واری و معاینه فرآیندهای اداری و آکادمیک، کشف مسائل، مشکلات و ارائه راه حل مناسب به مدیران برای برطرف کردن آن است. در اینجا محقق نهادی به عنوان یک پزشک سیار عمل می‌کند که با معاینه افراد برای آن‌ها نسخه می‌نویسد یا آن‌ها را به پزشکان متخصص معرفی می‌کند. به طور کلی شناسایی، تعریف و تحدید مسائل جاری و آتی دانشگاهی و راه حل یابی و اولویت بندی کلیه گزینه‌های عملکردی مناسب برای کمک به کلیه تصمیم گیران دانشگاهی در این نقش گنجانده می‌شود.

د. پژوهشگری و ارزیابی بی طرفانه: دانشگاه پژوهان بی طرف، در قالب مطالعات و تحقیقاتی که در ارتباط با اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های اداره واحد دانشگاه پژوهی به طور اخص و دانشگاه به طور اعم انجام می‌دهند، بی طرفانه قضاوت می‌کنند و پیشنهادها را لازم را به مسئولان دانشگاه، مقامات دولتی و ذی نفعان مردمی ارائه می‌دهند. به طور کلی، طراحی و اجرای مستمر ارزیابی‌های عملکردی، منابع و عوامل انسانی و برنامه‌های اجرایی، پژوهشی، درسی و آموزشی و همچنین توسعه واحدهای ستادی و تخصصی سازمانی در این نقش گنجانده می‌شود [۱۵].

آندره سربان نقش پنجمی را نیز برای OIR، در ادامه چهار نقش توصیف شده از سوی ولکویین، مطرح کرده است. از دیدگاه وی، واحد دانشگاه پژوهی مناسبترین متولی پیاده‌سازی مدیریت دانش در دانشگاه است. به عبارت دیگر، دانشگاه پژوهی صحنه تولید، توزیع، تبدیل و ترویج دانش در ارتباط با یک نهاد آموزش عالی است. در این دیدگاه، مدیر واحد دانشگاه پژوهی به طور بالقوه یک مدیر دانش است. این نقش پنجم به طور کلی عبارت است از طراحی، اجرا و نظارت بر تحول با ترکیب و کاربرد ساختار دانش برون و درون دانشگاهی در راستای توسعه تعاملات با محیط پیرامون به

ادغام شده است. همچنین سایر الزامات برای تأیید در مرحله دوم روش دلفی برای متخصصان ارسال شد که نتایج حاصل از اجرای مرحله دوم روش دلفی در ذیل اشاره شده است.

در این مرحله کلیه الزامات با امتیاز بالا (بیش از ۷۰ درصد) تأیید گردید. بنابراین در پایان مرحله دوم دلفی و تحلیل نتایج نه الزام درون دانشگاهی و پنج الزام برون دانشگاهی از دیدگاه خبرگان تأیید گردید.

افراد گزینه‌های موافق نیستم یا موافقم (خیلی کم، کم) را انتخاب کرده‌اند حذف شده و الزاماتی که بیشتر از ۵۰ درصد افراد گزینه‌های موافقم (زیاد، خیلی زیاد) را انتخاب کرده‌اند مورد تأیید قرار گرفته است.

نتایج جدول ۱ بیانگر آن است که الزامات سیاسی با ۶۴ درصد مخالف حذف شده و الزامات اعتقاد و مشارکت دانشگاهیان با توجه به نظر اکثریت افراد نمونه در الزام فرهنگ دانشگاهی

جدول ۱. نتایج مرحله اول روش دلفی جهت شناسایی الزامات تحقق دانشگاه پژوهی از دیدگاه خبرگان

الزامات برون دانشگاهی					الزامات درون دانشگاهی										الزامات تحقق دانشگاه پژوهی	
مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی	اهداف و برنامه‌های بالادستی	الزامات قانونی	الزامات اقتصادی	الزامات سیاسی*	الزامات فرهنگی	اعتقاد و مشارکت دانشگاهیان	الزامات منابع انسانی	فرهنگ دانشگاهی	امکانات و تجهیزات	الزامات مالی و اعتباری	الزامات فرآیندی	الزامات ساختاری	الزامات مدیریتی	الزامات تکنولوژی ICT		الزامات علمی و حرفه ای
۲۴	۸	۱۶	۴۸	۶۴	۳۲	۴	-	۴	۴۴	۳۲	۱۲	۱۲	-	۴	-	خیلی کم و کم %
۷۶	۹۲	۸۴	۵۲	۳۶	۶۸	۹۶	۱۰۰	۹۲	۵۶	۶۸	۸۸	۸۸	۱۰۰	۹۶	۱۰۰	زیاد و خیلی زیاد %

جدول ۲. نتایج مرحله دوم روش دلفی جهت شناسایی الزامات تحقق دانشگاه پژوهی از دیدگاه خبرگان

الزامات برون دانشگاهی					الزامات درون دانشگاهی										الزامات تحقق دانشگاه پژوهی	
مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی	اهداف و برنامه‌های بالادستی	الزامات قانونی	الزامات اقتصادی	الزامات فرهنگی	فرهنگ دانشگاهی	الزامات منابع انسانی	امکانات و تجهیزات	الزامات مالی و اعتباری	الزامات فرآیندی	الزامات ساختاری	الزامات مدیریتی	الزامات تکنولوژی ICT	الزامات علمی و حرفه ای			
۲۰/۸	۱۶/۷	۱۲/۵	۲۹/۲	۸۳	-	۱۸/۱	۲۹/۲	۱۴/۵	۴/۲	۸/۳	-	۱۹/۵	-	-	-	خیلی کم و کم %
۷۹/۲	۸۳/۳	۸۷/۵	۷۰/۸	۹۱/۷	۱۰۰	۸۱/۹	۷۰/۸	۸۵/۵	۸۷/۵	۹۱/۷	۱۰۰	۸۰/۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	زیاد و خیلی زیاد %

جدول ۳. مؤلفه‌های درون دانشگاهی تحقق دانشگاه پژوهی

مرحله اول	مرحله دوم	الزامات
الزامات علمی و حرفه‌ای	الزامات علمی و حرفه‌ای	درون دانشگاهی
الزامات اطلاعاتی	الزامات تکنولوژی ICT	
الزامات مدیریتی	الزامات مدیریتی	
الزامات ساختاری	الزامات ساختاری	
الزامات فرآیندی	الزامات فرآیندی	
الزامات مالی و اعتباری	الزامات مالی و اعتباری	
امکانات و تجهیزات	امکانات و تجهیزات	
الزامات منابع انسانی	الزامات منابع انسانی	
فرهنگ دانشگاهی	فرهنگ دانشگاهی	
اعتقاد و مشارکت دانشگاهیان	فرهنگ دانشگاهی	

جدول ۴. مؤلفه‌های برون دانشگاهی تحقق دانشگاه پژوهی

مرحله اول	مرحله دوم	الزامات
الزامات فرهنگی	الزام فرهنگی	برون دانشگاهی
الزامات سیاسی*	این الزام حذف گردید	
الزامات قانونی	الزامات قانونی	
اهداف و برنامه‌های بالادستی	اهداف و برنامه‌های بالادستی	
الزامات اقتصادی	الزامات اقتصادی	
مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی	مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی	

جهت اولویت‌بندی این الزامات در اجرای روش دلفی دو مرحله‌ای، با توجه به دیدگاه‌های خبرگان پنج گزینه عدم موافقت، خیلی کم، کم، زیاد و خیلی زیاد با ارزش‌های عددی ۰، ۱، ۲، ۳، ۴ امتیاز داده شده است که براساس میانگین پاسخ‌های به دست آمده، اهمیت و اولویت هر یک از الزامات درون و برون دانشگاهی اصلی مشخص شده است. نتایج حاصل در جدول ۵ به ترتیب اولویت به دست آمده، ارائه شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

امروزه با شتاب‌گیری پیشرفت دانش و پژوهش و توسعه مؤسسات دانش بنیان و دانشگاه‌های کارآفرین و انقلاب در تکنولوژی اطلاعات و ارتباط به طور خاص از یک طرف و گسترش نیاز سیستم اقتصادی به دانش علمی به عنوان کالای

سرمایه‌ای از طرف دیگر، سیستم آکادمیک به صنعت دانش تبدیل شده است. این صنعت یک صنعت کلیدی است که بالندگی آن موجب بالندگی سایر صنایع در سیستم اقتصادی می‌شود. بالندگی این صنعت وابسته به بهبود پیوسته و مستمر بهره‌وری بنگاه‌های دانش (دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی) است. مانند بنگاه‌های صنعتی، افزایش بهره‌وری در بنگاه‌های دانش تابع تحقیق و توسعه است که در ادبیات موضوع دانشگاه پژوهی نامیده می‌شود. در دانشگاه‌های ایران دانشگاه پژوهی بسیار جزیی، پراکنده و غیر حرفه‌ای صورت می‌گیرد. بطوری که می‌توان ادعا کرد که در سیستم آکادمیک ایران دانشگاه پژوهی وجود ندارد. ظاهراً به دلیل عدم استقلال نهادهای آموزش عالی در ایران انگیزه‌ای برای ظهور و گسترش دانشگاه پژوهی از پایین وجود ندارد. بنابراین لازم است وزارت علوم به

جدول ۵. اولویت بندی الزامات درون و برون دانشگاهی مؤثر در تحقق دانشگاه پژوهی

اولویت الزامات	میانگین پاسخ‌ها	الزامات اصلی	ابعاد
۱	۸.۳	فرهنگ دانشگاهی	درون دانشگاهی
۲	۷.۳	الزامات مدیریتی	
۳	۶۲.۳	الزامات علمی و حرفه ای	
۴	۴۱.۳	الزامات ساختاری	
۵	۳۷.۳	الزامات فرآیندی	
۶	۲۵.۳	الزامات مالی و اعتباری	
۷	۵۸.۳	الزامات منابع انسانی	
۸	۴۵.۳	الزامات تکنولوژی ICT	
۹	۰۸.۳	امکانات و تجهیزات	
۱	۲۵.۳	الزامات فرهنگی	برون دانشگاهی
۲	۲۹.۳	الزامات قانونی	
۳	۳۳.۳	اهداف و برنامه‌های بالادستی	
۴	۳	مکانیزم‌های حمایتی و تشویقی	
۵	۷۵.۲	الزامات اقتصادی	

موازات کمک به استقلال دانشگاه‌ها از بالا اقدام به ایجاد و توسعه دفتر دانشگاه پژوهی در دانشگاه‌ها کند. جهت ایجاد این واحد بایستی شرایط، ویژگی‌ها و مقتضیاتی که در فرهنگ و جامعه ما هموار شود و اختیارات تفویض شده از سوی دولت به دانشگاه‌ها، رسمیت یابد. به منظور تحقق واحد دانشگاه پژوهی در دانشگاه‌های کشور پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

پیشنهاد می‌شود وزارتین علوم، تحقیقات و تکنولوژی و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و همچنین سایر متولیان امر از طریق ایجاد حمایت‌های مالی و سایر حمایت‌های مورد نیاز از تحقیقات دانشگاهی به ویژه پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشجویی که به موضوع اهمیت، نیاز و جایگاه دانشگاه پژوهی در موفقیت دانشگاه‌های کشور می‌پردازند، به توسعه مبانی نظری این حوزه، شناسایی راهکارهای اثربخش و اجرایی به منظور تحقق آن در دانشگاه‌های کشور و همچنین جلب توجه مدیران حوزه آموزش عالی در سطوح کلان، میانی و خرد به این مهم، کمک نمایند.

پیشنهاد می‌شود مطالعه و بررسی پیرامون ایجاد واحد دانشگاه پژوهی در راستای تقویت همکاری‌های دانشگاه و صنعت در دستور کار یکی از نشست‌های سراسری رؤسای دانشگاه‌ها یا کنگره‌های سراسری دولت، دانشگاه و صنعت قرار گیرد. به منظور توفیق این نشست‌ها می‌توان در فرصتی مناسب قبل از برگزاری آنان، پژوهش‌های کوتاه مدت با بهره‌گیری از متخصصان این حوزه برای انجام مطالعات تطبیقی درباره مفهوم، واحد و انجمن‌های دانشگاه پژوهی در جهان به منظور ایجاد الگوی مناسب و بومی دانشگاه پژوهی با توجه به شرایط و اقتضایات نظام آموزش عالی و دانشگاه‌های کشور تعریف و اجرا شود. همچنین در پایان هر نشست، به منظور افزایش ضمانت اجرایی تحقق نتایج مستخرج از آن نشست، به امر تدوین و تصویب مصوبات قانونی آن نشست پرداخته شود.

منابع

۱. انتظاری، یعقوب، تحقیقات نهادی رهیافتی برای بهبود بهره‌وری توسعه دانش در دانشگاه‌های ایران، نامه آموزش عالی، شماره ۱، ۲، ۳ و ۴، ۱۳۸۳.
۲. عظیمی طالقانی، فرهاد، اقتصاد دانش مدار، تدبیر شماره ۱۲۲، ص ۷۰ - ۷۱، ۱۳۸۱.
۳. فراستخواه، مقصود، دانشگاه و آموزش عالی؛ منظرهای جهانی و مسئله‌های ایرانی، تهران، نشرنی، ۱۳۸۸.
۴. مجلس شورای اسلامی، قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و تکنولوژی تهران: دفتر رئیس مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۳.
5. Bagshaw, M. (1999) "Teaching Institutional Research to the Learning - Inhibited Institution". New Direction for IR. NO. 104. 73 - 82, US: Jossey - Bass Publishers.
6. Boer, Harry (2005) "principles of good governance: the case of the Netherlands" Available at: www.skve.it/files/cheps/principlesgovernance_de_Boer.ppt
7. Brown, Jenifer. A. (2008) "Institutional Research and External Reporting: The Major Data Seekers" New Direction for Higher Education, No. 141.
8. Chambers, Stephen, Louise Greek, Mary (2007) "IR Application: Using Advanced Tools, Techniques, and Methodologies", IR Activities, AIR, Vol. 12.
9. Huynh, Bao & Gibbons, Mary France, (2009) "Increasing Demands and Changing Institutional Research Roles: How Technology can help" No. 143.
10. Knight, William E. (2010) "In Their Own Words: Effectiveness in Institutional Research" Association for Institutional Research, No. 115.
11. OECD (1996) "Measuring what People Know: Human Capital Accounting for the Knowledge" OECD.

12. Olsen, Deborah (2000) "Institutional Research". New Directions for IR, NO. 111, Jossey – Bass. A Wiley Company.
  13. Serban, A. M. (2002) "Knowledge Management; The 5th Face of Institutional Research US" Wiley Periodicals Inc.
  14. Terenzini, Patrick. (1999) "On the Nature of Institutional Research and Knowledge and Skills it Requires". New Directions for IR, NO. 104, US: Jossey – Bass, publishers.
  15. University of Hong Kong (2003) "Executive Summary" Available at:
www.hku.hk/notice/20030207/final_report.pdf
  16. Volkwein, J. Fredericks, (2008) "The Foundations and Evolution of Institutional Research", No. 141.
- W. Matier, Michael, Sidle, C. Clinton, J. Hurst, Peter, (1994) "How it Ought to Be: Institutional Researches' Roles as We Approach the 21st Century", ERIC